

نظری بر مکیال

(معرفی کتاب مکیال المکارم)

شهاب الدین سیدی*

«مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم علیه السلام» در واقع یک موسوعه حدیث مهدوی و از محصولات حوزه‌ی اصفهان در نیمه‌ی اول قرن چهارده قمری است. این کتاب که بیشتر برای اهل علم نگاشته شده، موسوعه‌ای روایی است و تقریباً تمام آن را احادیث وارد در مورد حضرت مهدی علیه السلام تشکیل می‌دهد. مولف، اثر خود را با خوش سلیقگی در ابواب مختلف و در موضوعات کاربردی سامان داده است. علمیت و مقبولیت او، در کنار مشی وی در چارچوب مورد قبول اهل علم، باعث شده این کتاب از زمان نگارش مورد تأیید و تجلیل علماء شیعی قرار بگیرد. یکی از وجوه امتیاز این کتاب بر بسیاری از کتب هم سنخ خود این است که به دستور امام عصر علیه السلام نوشته شده و حتی نام و زبان کتاب را خود حضرت انتخاب نموده‌اند، اما متأسفانه آن‌گونه که باید در جامعه حوزوی شناخته شده نیست. در این نوشته سعی شده با استفاده از منابع پراکنده شناختی اجمالی در مورد مؤلف ارائه و کتاب نیز به مخاطب حوزوی معرفی شود:

درباره مؤلف

آیت الله سید محمد تقی موسوی یزد آبادی اصفهانی، معروف به فقیه احمد آبادی، متولد ۱۳۰۱ هجری قمری (مطابق با ۱۲۵۳ ه.ش) در اصفهان و مدفون در تخت فولاد، از فضلاء، صلحاء و زهاد بود. وی در امامزاده اسماعیل علیه السلام نماز جماعت اقامه می کرد، و به عشق و علاقه به امام عصر علیه السلام معروف بود، و مردم محل برای نوشتن عریضه به امام زمان علیه السلام و خواندن زیارت عاشورا به وی اعتقاد داشتند. پدر وی نیز از علماء وجیه اصفهان بود. همچنان که خاندان مادری او هم اهل علم و سرشناس بودند.

وی در حوزه علمیه اصفهان نزد ملا عبدالکریم گزی، میرزا بدیع درب امامی، مولی محمد کاشانی و سید ابوالقاسم ده کردی (رحمهم الله) تحصیل نمود و موفق به کسب اجازه اجتهاد و روایت از آیت الله سید ابوالقاسم ده کردی و اجازه روایت از حاج آقا منیرالدین بروجردی و ملا عبدالکریم گزی (رحمهم الله) گردید. اجازه روایت آیت الله ده کردی رحمته الله در مقدمه مکالم المکارم به چاپ رسیده که در آن به اجتهاد آن مرحوم هم تصریح شده است.

حالات و روحیات مولف

در شرح حال وی مکرر به سلوک فقیرانه و بی تفاوتی وی به دنیا اشاره شده است. وی بسیار فقیر بود و حتی چند باری که به حج رفت همه را به نیابت از دیگران بجای آورد. چنانچه برای سفر به عتبات مقدسه مجبور شد ملک ناچیز خود را بفروشد. همچنین وی به درخواست مکرر یکی از تذکره نگاران برای نوشتن شرح احوالش آنقدر بی اعتنایی نمود که او خسته و ناامید شده و آن را ترک کرد.

اما علاقه وی به امام عصر علیه السلام مطلبی است که همه به آن تصریح کرده‌اند. محمد علی معلم حبیب آبادی نویسنده مکارم الآثار که با او دوستی و حشر و نشر داشت می‌نویسد:

«همواره از میان سایر اشتغالات به جمع اخبار و آثار وارده در [بارہ] حضرت امام زمان (عج) اشتغال داشت و همه روزه تخم فرج و ظهور آن جناب را در

مزرع آمال و آرزوی خود می‌کاشت»

فارغ از تصریح تراجم نگاران، رابطه‌ی عاطفی و عاشقانه ایشان با امام در این کتاب کاملاً آشکار است. برای مثال زمانی که ایشان به صفت غربت امام می‌رسد سوزمندانه آه و ناله سر می‌دهد و بر دوری ایشان از وطن و نداشتن اعوان و انصار تأسف می‌خورد و مردم را به نصرت ایشان دعوت می‌نماید. (بنگرید: ج ۱/ ص ۱۹۱) دیدن امام علیه السلام در روایا و مأمور شدن از طرف آن حضرت به نگارش این کتاب هم مؤید این مطلب است. مؤلف در این باره می‌نویسد:

«مدتها بود که در فکر نگارش کتابی در مورد امام مهدی (عج) بودم که در آن حق را که ایشان بر ما دارند، در حد توان اداء نمایم. ولیکن مشکلات و گرفتاری‌ها مانع می‌شد. تا این که در خواب به خدمت حضرتش مشرف شدم و ایشان با صدایی دلنشین فرمودند: این کتاب را بنویس و عربی هم بنویس، و نام او [کذا] را بگذار: «مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم»

پس از آن به حجاز سفر کرده و در آن جا گرفتار وبا شده و با خود عهد می‌کند که چنانچه رهایی یابد این کتاب را بنگارد. وی پس از آن که به ایران بازگشت، شروع به نگارش این اثر ارزشمند نمود. که پس از نگارش معظم کتاب، وفات وی مانع از اتمام این اثر شد.

آثار و تألیفات

مؤلف با وجود عمر کوتاه، آثار ارزشمند پرشماری پدید آورده است. گفته‌اند که بیشتر آثار وی در زمینه امام عصر علیه السلام و ظهور آن حضرت است. اما فهرستی که معلم حبیب آبادی در *مقالات مبسوطه* و شیخ آقا بزرگ طهرانی در *نقباء البشر* و هم او در *الذریعه* به دست داده، این سخن را تأیید نمی‌کند. آنچه مسلم است این که وی آثار متعدد و متنوعی در این زمینه تألیف نموده. مجموعه تصانیف وی به شرح زیر است:

تذکره الطالبین در ترجمه آداب المتعلمین خواجه نصیر طوسی به نظم که در شانزده سالگی آن را سروده / مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم / ابواب الجنات فی آداب الجمععات به فارسی / بساتین الجنان در معانی و بیان به عربی / «آداب صلاة اللیل» به عربی / وظیفه الانام در زمان غیبت امام علیه السلام به فارسی / نور الابصار در فضیلت انتظار / کنز الغنائم در فوائد دعا از برای قائم علیه السلام به فارسی (معلوم نیست آیا این کتاب ترجمه مکیال المکارم است یا کتابی جداگانه) / سراج القبور در نماز شب / توضیح الشواهد در توضیح برخی از مطالب جامع الشواهد / ترغیب الطلاب در نحو / تحفه المتأدبین در شرح هادیة الطالبین / انیس المتفردین / محاسن الادیب فی دقائق الاعاریب / المنابر در مواعظ.

وی خطی خوش داشت و شعر نیز می‌سرود. و گفته شده طبع شعری متوسط داشت و در شعر تخلصش تقی بود و از اشعارش آنچه دیده شده، باز برای امام عصر علیه السلام است، از جمله ۲۶ رباعی و ۶ غزل که مرحوم معلم حبیب آبادی گزارش کرده و مرحوم روضاتی هم اشعاری از وی در مقدمه مکیال المکارم ذکر نموده است. و ما یک نمونه را در اینجا می‌آوریم:

رسیده جان به لب عاشقان تعال تعال	ز دوری رخت ای پادشاه حسن و جمال
یســـــبحون له بالغدو و الاصال	به ذکر حسن تو کروییان عالم قدس
سمی ختم رسل ماحی رسوم ضلال	امام مهدی هادی شـــــهنشه دو جهان

همچنین ایشان در همین کتاب مکرر اشعار عربی خود را در مورد حضرت ذکر می کند. (بنگرید به ج ۱/ ص ۳۷۸، ۳۴۲، ۲۸۴، ۲۷۶، ۲۱۵)

وفات

مرحوم معلم حبیب آبادی وفات وی را در دو ساعت و نیم رفته از شب سه شنبه بیست و پنجم ماه رمضان المبارک ۱۳۴۸ ه.ق، پس از یک بیماری گزارش کرده، ولی اشاره‌ای به علت فوت نکرده است. فرزند مؤلف در یادداشت کوتاهی که در انتهای کتاب نوشته علت فوت را مسمومیت دانسته و مرحوم روضاتی نیز به مسمومیت وی اشاره کرده است. نوهی دختری مؤلف نوشته که وی در راه دفاع از امام زمان علیه السلام به شهادت رسیده است. ای کاش توضیح بیشتری در این باره مرقوم می فرمودند. به هر حال مرگ وی در چهل و هفت سالگی این نظریه را تقویت می کند، والله العالم.

از مؤلف اولادی فاضل برجای مانده که مرحوم روضاتی در مقدمه بر مکیال المکارم به تفصیل در موردشان سخن گفته است. قابل ذکر این که مرحوم آیت الله سید محمد علی موحد ابطحی (م ۱۳۸۱ ه.ش) از اعلام و فضلاء نجف و اصفهان، و مرحوم آیت الله سید محمد باقر موحد ابطحی (م ۱۳۹۲ ه.ش)، از فضلاء قم و صاحب «المدخل الى التفسير الموضوعي للقرآن الكريم»، نوه‌های دختری وی هستند.

درباره‌ی کتاب

از آنجا که نگارنده کتاب آشنایی درخوری با حدیث و روایت داشته واز لحاظ علمی در سطح بالایی بوده، کتاب بار علمی قابل ملاحظه‌ای یافته است. احادیث یادشده از منابع شناخته شده همچون: کمال الدین/ کافى/ وافى/ بصائر الدرجات/ غایة المراد/ غیبة نعمانی/ غیبة طوسی/ بشارة المصطفی/ کشف الغمة/ اثبات الهدی/

احتجاج/ وسائل/ البرهان/ بحار و... استخراج شده‌اند. البته ایشان به ذکر احادیث اکتفاء ننموده و هر جا که احساس می‌شده نیاز به توضیح است، مطالب سودمندی ارائه داده‌اند. مثلاً در بخش چهارم تحت عنوان غیبت، به شبهات احتمالی که در این باره وجود دارد پرداخته، با نقل مطالبی از سید مرتضی رحمته و سید ابن طاووس رحمته و با ان‌قلت و قلت، سعی در پاسخگویی دارند (همچنین بنگرید: ج ۱ صص ۱۹۰ و ۲۷۸ و ۳۸۱ و ۳۹۴ و ۳۹۸)

شاید مهمترین ویژگی این کتاب تتبع بسیار گسترده و در عین حال خوش سلیقگی در ارائه این تحقیقات است. مؤلف به گونه‌ای مطالب را سامان داده که نه تنها خسته کننده نیست، بلکه در مجموع ابعاد مختلفی را در مورد آن حضرت برای خواننده روشن می‌کند. در معرفی بخش‌های کتاب، این مطلب بیش از پیش آشکار می‌گردد که وی ظاهراً قصد بیان تشرفات را نداشته و آنها را به *النجم الثاقب و جنت الماوی* از میرزا حسین نوری رحمته احاله می‌دهد. اما در میان احادیث به مواردی از تشرفات اشاره می‌کند. (بنگرید ج ۱، صص ۹۱ و ۲۰۵ و ۳۰۶ و ۳۳۵ و ۳۳۶ و ۳۳۷ و ۳۷۱) چنان که ابیات چندی را که غالباً سروده خود او است ذکر کرده است.

این کتاب در هشت باب (به تعداد درهای بهشت) سامان یافته که ما در این جا از آنها به «بخش» تعبیر می‌کنیم.

بخش اول: بحث از لزوم شناخت امام هر عصر برای هر مسلمانی است که بحثی دامنه‌دار در احادیث شیعه و سنی است و در صدد شناساندن مصداق امام نمی‌باشد. این بخش مختصر است و با یک تنبیه خاتمه می‌یابد.

بخش دوم: اثبات این مطلب که امام زمان ما مهدی بن الحسن العسکری علیه السلام است که شامل دو فصل است. فصل اول به روایات متواتری که یا با اسم و یا به کمک قرائن، امامت ایشان را اثبات می‌نماید، و فصل دوم به نمونه‌هایی از معجزات و کرامات ایشان اختصاص یافته است.

بخش سوم: خلاصه‌ای است از حقوقی که ایشان بر گردن ما دارند و الطافی که نسبت به ما دارند. هشت حقی که از آنها یاد شده عبارتند از: حق وجود (به خاطر ائمه معصومین علیهم‌السلام) خلقت سایر موجودات تحقق یافته است)، حق بقاء در دنیا (به واسطه وجود مبارک ایشان است که هستی از هم نمی‌پاشد و ما به حیات خود ادامه می‌دهیم)، حق خویشاوندی با پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وآل‌ه‌وسلم‌وآل‌ه‌وسلم‌وآل‌ه‌وسلم، حق واسطه نعمت (به واسطه ایشان است که ما از نعمت‌های مختلف مادی و معنوی بهره مند می‌شویم)، حق پدر بر فرزند (استدلال مؤلف این است که همان طور که فرزند از پدر پدید می‌آید، به دلالت حدیث شریف «شیعتنا خلقوا من فاضل طینتنا» این رابطه نسبت به امام و شیعیان نیز برقرار است. در ادامه، مؤلف احادیث متعددی با همین مضمون و با الفاظی صریح‌تر ذکر نموده که در نوع خود بسیار شیرین‌اند.)، حق مولا بر بنده، حق استاد بر شاگرد، و در نهایت حق امام بر مأمون.

بخش چهارم: از بخش‌های مهم و مفصل این کتاب است. موضوع آن تبیین صفات و فضائلی است که وجود آن‌ها در آن حضرت وظیفه دعا کردن برای ایشان را بر عهده ما می‌گذارد. مؤلف صد و بیست صفت برای آن حضرت جمع‌آوری کرده و آن‌ها را به ترتیب حروف الفبا مرتب نموده است. مثلاً در ذیل حرف «الف» به صفاتی چون ایمان ایشان به خدا، آمر بودن ایشان به معروف، استجابت دعای ما به برکت وجود ایشان، احسان‌هایی که ایشان در حق شیعیان‌شان می‌نمایند و... و در حرف «ز» به زحماتی که ایشان برای دین می‌کشند و زهد ایشان، و در حرف «کاف» به کرم ایشان، کشف کردن علوم برای مؤمنین پس از ظهور و کشف الضر از مؤمنین که با دعا امام زمان عجل‌الله‌فرجه صورت می‌گیرد و کمالات ایشان اشاره می‌کند. در ذیل عنوان کمالات سه فصل ترتیب داده شده است:

فصل اول به شباهت امام به پیامبران اختصاص یافته و شباهت حضرت به سی و سه تن از پیامبران، با استناد به احادیث و به تفصیل بیان شده است. در فصل دوم به

شباهت ایشان به دیگر ائمه (علیهم السلام)، و در فصل سوم به شباهت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه) به سید الشهداء (علیه السلام) پرداخته شده است. این بخش آیات و روایات فراوان و اشعار پراکنده همراه با توضیحات و فواید گوناگون در بر دارد. مؤلف با برشمردن این ویژگی‌ها برای حضرت نتیجه می‌گیرد که هر انسان منصف و قدر شناسی باید دعا برای ایشان را وظیفه خود بداند.

بخش پنجم: آثار و فوایدی را مطرح می‌کند که از دعا برای ظهور آن حضرت نصیب دوستدارانش می‌شود. گویا این بخش هدف اصلی نویسنده از نگارش این کتاب بوده است. این بخش شامل سه تنبیه و نود مکرمه و یک خاتمه است. تنبیه‌ها شامل توضیح هدف از این بخش و دفع شبهات احتمالی نسبت به دعا برای تعجیل در ظهور حضرت است. مکرمه‌ها فواید و آثار دعا برای ظهور بیان می‌کند که ابتدا به صورت مختصر و سپس به تفصیل آمده است. برای نمونه به چند مورد اشاره می‌شود: زیاد شدن نعمت‌ها / نجات از فتنه آخر الزمان / شفاعت در روز قیامت / اجابت دعا / دفع بلا / زیادی روزی / بخشش گناهان / مشرف شدن به محضر آن حضرت در بیداری و خواب / نزدیک شدن ظهور حضرت / طول عمر / بهشتی شدن و خلود در بهشت / مشمول استغفار ملائکه شدن / بر طرف شدن غم و غصه / کامل شدن ایمان و... چنان که گفته شد تمام این موارد به تفصیل و استناد به آیات و روایات فراوان در این کتاب مورد بحث قرار گرفته است.

بخش ششم: اختصاص دارد به معرفی زمان‌هایی که دعا برای ظهور آن حضرت ویژگی و موضوعیتی خاص دارد، مثلاً بعد از تمام نمازهای واجب، شب جمعه، هنگام ظهر، هنگام رفتن به مسجد، در قنوت نماز ظهر، در خطبه نماز جمعه، در لحظه‌های آخر روز جمعه، نوروز، روز عرفه، عید فطر، در راه رفتن به نماز عید فطر یا عید قربان، روز دحو الارض، روز عاشورا و....

سپس به مکان‌هایی که پسندیده است در آنها انسان برای ایشان دعا کند می‌پردازد:

مسجد الحرام، صحرای عرفه، سرداب مقدس، مکان‌های منسوب به آن حضرت مثل مساجد کوفه، سهل، جمکران، صعصعه و...، حرم امام حسین علیه السلام، حرم امام رضا علیه السلام و حرم تمام ائمه علیهم السلام.

مؤلف در این بخش ادعیه بسیاری را که در هر یک از موارد بالا وارد شده و به نوعی در آنها اشاره‌ای به حضرت شده ذکر نموده، لذا این قسمت حال و هوایی مفاتیح گونه پیدا کرده است.

بخش هفتم: در بردارنده‌ی سه مقصد است. برخی از مطالب مندرج در دو مقصد اول عبارت اند از: اهمیت هرچه بیشتر دعا کردن برای تعجیل فرج، تهذیب نفس و رعایت پرهیزکاری برای برخورداری از پاداش و اثرات دعا برای آن حضرت و چگونه دعا کردن برای آن حضرت (فارسی باشد یا عربی؛ نشسته باشد یا ایستاده؛ به شعر باشد یا به نثر؛ ماثور باشد یا غیر ماثور؛ آهسته باشد یا بلند؛ دسته جمعی باشد یا انفرادی) و پاسخ به پرسش‌هایی از قبیل این که آیا می‌توان ثوابش را به مردگان هدیه نمود؟ می‌توان به نیابت از دیگران انجام داد؟ در دعا برای تعجیل فرج چرا مسائلی از خدا تقاضا شود؟ دعا برای تعجیل فرج را به چند شکل می‌توان مطرح نمود. مقصد سوم نیز اختصاص دارد به دعا‌های مأثوری که از ائمه علیهم السلام رسیده است.

بخش هشتم: مفصل‌ترین بخش کتاب و درباره‌ی اموری است که باعث نزدیک شدن به آن حضرت است و قلب ایشان را خوشنود می‌سازد. به عبارتی دیگر وظایف منتظران را نسبت به آن حضرت بیان می‌دارد. این قسمت متضمن هشتاد وظیفه است که با استفاده از عقل و نقل مفصلاً بیان شده و نکات ناگفته‌ی بسیاری را در خود جای داده است.

مؤلف محترم رحمته الله قصد نگارش خاتمه‌ای هم بر این کتاب با موضوع تشرفات داشته است با که متأسفانه با فوت ایشان این امر ناتمام ماند.

چاپ های کتاب

این کتاب نخستین بار سال ۱۳۶۹ق در یک مجلد با ۵۸۷ صفحه و بار دوم سال ۱۳۹۷ق در دو مجلد در اصفهان به چاپ رسید.

شاید مناسب ترین چاپ برای طلاب نسخه ای باشد که همراه با تحقیقات و اضافات توسط مؤسسه الامام المهدی علیه السلام صورت گرفته است.

این نسخه ابتدا به صورت افست در سال ۱۳۶۳ش برابر با ۱۴۰۴ق در قم منتشر شد. آیت الله سید محمد باقر موحد ابطحی تحقیقات عالمانه و فاضلانهای برای این نسخه انجام داده که آخرین چاپ آن در سال ۱۴۲۸ق همراه با دو مقدمه از محقق و مقدمه ای از سید محمد علی روضاتی به عنوان «آثار التقوی» به ضمیمه مقدمه کوتاهی از مؤلف توسط مؤسسه مذکور به چاپ رسیده است. حضرت آیت الله صافی گلپایگانی (مدظله) هم مقدمه ای بر این کتاب نگاشته اند که مطالب آن تماماً از سنخ کتاب «منتخب الاثر» ایشان و در همین چاپ موجود است.

کتاب مکیال المکارم در اصل به زبان عربی نوشته شده و محقق محترم آقای سید مهدی حائری قزوینی آن را به فارسی ترجمه کرده است که در دو مجلد، با ۶۲۵ صفحه، در ۴۰۰۰ نسخه، آبان ۱۳۷۹ش برابر شعبان ۱۴۲۱ از چاپ خارج شد و در اختیار علاقه مندان قرار گرفت. همین ترجمه بار دیگر در سال ۱۳۸۲ش توسط انتشارات مسجد جمکران تجدید چاپ شد.

اخیرا دارالمرتضی در بیروت هم این کتاب را به عربی چاپ نموده است که این نسخه در دسترس نبود و معلوم نیست که همراه با تحقیقات است یا خیر. و اگر با تحقیقات است آیا همان تحقیقات مرحوم موحد ابطحی است یا تحقیق جدیدی صورت گرفته است؟ والله العالم.

فهرست منابع

- ۱- آقابزرگ طهرانی، محمد محسن، *نقباء البشر*، مشهد، دارالمرتضی، ۱۴۰۴ ق.
- ۲- روضاتی، سید محمد علی، *در پرتو روضات*، قم، موسسه کتابشناسی شیعه، ۱۳۹۱ ش.
- ۳- موسوی اصفهانی، سید محمد تقی، *مکیال المکارم فی فوائد الدعاء للقائم*، قم، موسسه الامام المهدی علیه السلام، ۱۴۲۸ ق.

